

Чи означає такий стан справ, що світова спільнота в умовах глобалізації повертається до схем взаємодії, коли панує право сильного та світовий порядок починає фактично руйнуватись під тиском інтересів найбільш політично й економічно могутніх держав та транснаціональних корпорацій, спроможних нав'язати вигідні для себе уявлення про світовий устрій? Питання не виглядає цілком риторичним, адже глобалізаційні процеси разом із формуванням глобальної економіки потребують відповідної політичної системи з чіткішими й жорсткішими правилами використання сили, а вирішення проблем їх легітимації вимагає також формування універсального громадянського суспільства, яке було б спроможне взяти використання насильства під свій контроль.

Віктор Малахов

Насильство:

позиції морального опору

На жаль, у сучасному світі ми все ще бачимо доволі прикладів, коли саме насильство або готовність вдатися до нього постає своєрідним засобом політичної легітимації, тобто, іншими словами, торжествує право сили. Не зупиняєшся перед використанням засобів силового тиску — значить, ти гідний поваги і маєш право владарювати, тобто застосовувати насильство й надалі; гнітюча тавтологічність цієї констатації обертається тим, що стратегія легітимації і стратегія повсякденного здійснення домагань влади — це в багатьох випадках заледве не одна й та ж сама стратегія, яка базується або на відкритому використанні сили, або на хизуванні нею. Проте чи часто ми замислюємося над тим, скільки сторінок нашого спільного життя досі пишеться під диктовку насильників і бандитів?

Окрім безпосереднього страху перед насильством і не менш збагненого відчуття своєї причетності до вселюдського заручництва (не приведи Боже розлютити якого-небудь «радикала», котрий може жорстоко помститися просто людям твоєї культури), наша незжита поступливість у цьому відношенні має, очевидно, своїм джерелом також і надмірне поцінування сили як такої — фактор, який постійно нагадує про себе в контекстах сьогодення. От чого б, наприклад, нинішньому українському студентові так схилитися перед Ніцше, цим істериком від філософії, який здається, тільки тим і переймався, що постійно викорінював себе з себе? Але ж «мораль панів»...

Хочу з почуттям солідарності відгукнутися на думку Євгена Головахи щодо «сакралізації насильства»: так, скидається на те, що так звані цінності війни (за якими завжди стоять антицінності насильства) ставляться нині в нас не по заслугі високо, тоді як цінності миру — справжні, додаю від

себе, цінності — перебувають у забутті та зневазі. Раз у раз доводиться впевнюватися в тому, наскільки привабливою для нашого загалу, і для молодих людей зокрема, залишається своєрідна «естетика» бійки, «естетика» силових протистоянь — і це попри все зовнішнє миролюбство й усе ще відносно високі, як для пострадянського простору, показники толерантності, якими ми в Україні звикли себе втішати.

Утім, щодо миролюбства. Ще в IV сторіччі до н. е. Аристотель — як відомо, непоганий знавець тодішньої політики — зазначав: «війна завжди ведеться заради миру» (Pol. 1333a35). Саме мир, таким чином, — те, «заради чого», тобто царина цінностей; так, принаймні, виходило за Аристотелем.

Усупереч цьому, для нашого (особливо молодого) сучасника мир часто-густо жодною самостійною цінністю не є, а сприймається як проста відсутність стану війни, своєрідний притулок для себелюбців і боягузів. А от війна — річ класна. Звісно, нею можна лякати (є *чим*), але яка ж це захоплююча арена для рішучості, звитяги й бійцівської краси! Хіба це не вищий різновид спілкування — вишуканий обмін ударами списів або ядерних боеголовок, або ж, принаймні, залпами політичних інсинуацій?

Так от, викладаючи магістрантам НаУКМА філософію й етику діалогу, я всіляко намагаюся переконати їх у тому, що у принциповому плані війна, попри всі свої позірні «красоти», саме як концентрований прояв насильства, є нічим іншим як *руйнацією* спілкування. За визначенням Карла фон Клаузевіца, війна являє собою акт сили з метою змусити нашого супротивника виконати нашу волю; силовий примус таким чином постає у своїй вихідній ролі засобу перетворення людського суб'єкта на пасивний предмет воління, із яким ми можемо робити що заманеться. Але ж спілкування — це саме стосунки між людьми як людьми, а не предметами!

Отож, як бачимо, війна, себто концентроване насильство, і спілкування — речі сутнісно несумісні. Навпаки, справжньою цариною спілкування є мир (недаремно для позначення останнього поняття у східних слов'янських мовах вживається те саме слово, що і для позначення органічної людської спільноти). «Розкіш людського спілкування» (А. де Сент-Екзюпері) — ось що, власне, становить позитивний ціннісний зміст миру. За відсутності миру справжнє спілкування неможливе; нездійсненим, звичайно, лишається і той світ людськості й культури з усіма його можливостями, який постає на ґрунті цього спілкування.

З огляду на сказане, варто зауважити, наприклад, упровадження в освітній системі сучасної Німеччини так званої педагогіки миру (Friedenspädagogik). Перекоаний, що й за наших нинішніх вітчизняних обставин розкриття людської значущості цінностей миру та спілкування вимагає особливої турботи, особливих цілеспрямованих зусиль. Маю на цьому наголосити, оскільки в повсякденному житті дедалі відчутнішим стає переважання цілком протилежної тенденції. Пам'ятаю, як в одній дискусії

хтось із київських телевізійників допитувався в мене, вражений моєю наївністю: «Та ви що, хіба не знаєте, що наш канал свідомо працює на ненависть?» Тож я про це.

Узагалі останнім часом мені видається дедалі очевиднішим, що з-поміж універсальних опозицій, які буцімто віджили свій вік разом із добою класичного Модерну, принаймні одна залишається актуальною й досі, більше того — дедалі нарощує свою актуальність і гостроту. Це — протистояння взаємопов'язаних якостей егоїзму, самоствердження, ненависті й насильства, з одного боку, і безкорисливості, любові та доброти — з іншого. «Поле битви» цих начал є серце людське, серце кожної окремої людини в будь-яку мить її повсякденного існування. Ниций псевдореалізм нинішньої доби, що його не похитнули жодні «повороти» і «революції», призвичаює вбачати в людині передусім істоту низьку, керовану спонуканими користі, влади й жаги насолод. Саме такий образ людини — прагматика, гедоніста та потенційного насильника, стримати якого можуть лише зовнішні шори — накидає нам зорієнтована на ринок система сучасних ЗМІ: приземленість, ба навіть бруталність тих або тих прагнень, явлень тощо зазвичай сприймаються як своєрідна запорука їх широти.

Тим важливіше в сьогоднішньому світі засвідчувати непроминальну присутність людяності й доброти, відстоювати їх свідомо й послідовно. *Мужність доброти* — певно, найпотрібніший за нинішніх умов різновид мужності. Якщо це і «донкіхотство», то в рятівному сенсі: воно має нагадувати про нездоланність простої людської доброти, котра пробивається, наче вперта трава, крізь усі злами, усю наносну піну часу.

Сьогодні в нас ідеться переважно про можливість обмеження насильства, так би мовити, «згори», з позицій тих або тих керівних інституцій. Але ж іще Микола Гоголь недаремно закликав кожного робити добро на своєму власному місці. У нашому перенасиченому ідеологією цинічному сьогодні тим більш зрозуміло, що доброта, аби не виявитися перебреханою і зрадженою, обов'язково має триматися своїх безпосередніх джерел *hic et nunc*, у різноманітті індивідуальних життєвих практик. І це, знову ж таки, не робить таку доброту безсилою: за будь-яких обставин можна принаймні намагатися — і величезна кількість людей, цілком очевидно, таки намагаються — чинити по-доброму, по-людськи. Полегшити справу пошуку спільників у цих практиках доброти, у цьому ненасильницькому опорі нелюдськості й насильству здатен, здається, й Інтернет, його соціальні мережі, що відкривають перед нашими сучасниками нові обрії спілкування, а якщо триматися ближче до теми сьогоднішнього круглого столу — нові можливості, зокрема, і для вияву їх сукупної (але не «масової», у традиційному розумінні поняття «маси») легітимаційної активності.

І останнє, про що я сьогодні не можу не сказати. Як киянина і людину, яка цінує мир, спілкування та свободу, мене непокоїть і засмучує те, що в

моєму рідному Києві на недавніх виборах кожен п'ятий чи четвертий виборець проголосував за ВО «Свобода», козиркою якого є саме демонстрація сили, готовності до масових насильницьких дій. Я впевнений, що ці голоси, подані за «Свободу», неможливо віднести лише на рахунок так званого протестного голосування; комусь дуже імпонує, окрім усього іншого, сам вояцький стиль цього угруповання. Стиль, до речі, не випадковий — на мою думку, він відбиває саму суть того «мислення народами», що його дана організація сповідує, мислення конфронтаційного й при цьому схильного до примітивізації духовного. Хотілося б нагадати в цьому зв'язку далекоглядну пересторогу доктора Серенуса Цайтблома з Манового «Доктора Фаустуса»: так, «в ім'я народу» люди інколи здатні накоїти таке, чого, мабуть, ніколи не дозволили б собі в ім'я Бога, людства або права...

Анатолій Єрмоленко
Морально-етична легітимація
сфери політичного

Важливим аспектом обговорення теми легітимації та панування є проблематика, пов'язана з морально-етичною легітимацією сфери політичного. Дослідження *легітимативного* аспекту моралі щодо політики починається з запитання, наскільки взагалі сфера політичного потребує морально-етичної легітимації, тобто якою мірою та в який спосіб мораль може виконувати легітимативну функцію стосовно держави, правових норм, політичного ладу загалом? Влада, — і про це свідчить етимологія слова «влада» в багатьох мовах (німецькою — *Macht*, англійською — *power*) — це сила. У цьому плані держава, що визначається владою, також є засобом застосування сили. М. Вебер у своїй статті «Політика як покликання та професія», погоджуючись із пропонованим Л.Троцьким визначенням держави через насилля й панування, зауважує, однак, що держава не тільки уособлює собою ці відносини панування, а й постає сьогодні єдиним джерелом «права на насильство». Щоправда, це право обмежене нормами позитивного права, гарантією чинності яких є знову ж таки держава, тобто влада, тобто насильство. У цьому полягає спорідненість позитивного права і сфери політики, і ця спорідненість виявляється у вимозі дотримання правових норм засобами санкцій монополізованої державою влади.

Зазначмо, що держава як влада не може спиратись тільки на силу тих, хто керує. Цьому має передувати ще й *згода* підпорядковуватись цій силі, тобто бажання тих, кими керують, жити разом. Отже, держава повинна мати *авторитет* і право підпорядковувати. Звісно, цей авторитет має *визнаватись* тими, кого підпорядковують. Водночас держава має виправдати свій авторитет, аби мати право підпорядковувати, зробити його *легітимним*,